

мр Валентина ЦВЕТКОВИЋ-ЂОРЂЕВИЋ
асистент на Правном факултету Универзитета у Београду

О ПОТРЕБИ ПОСТОЈАЊА ВЕРЗИОНЕ ТУЖБЕ У СРПСКОМ ПРАВУ*

Резиме

Верзиона тужба (*actio de in rem verso*) настала је у римском праву као једна од прејторских адјектиционих тужби (*actiones adiecticiae qualitatis*) на основу којих је имперфамилијас одговарао за контрактне обавезе које су преузела њему припадљива лица. Верзиона тужба примењивала се и у вековима који су уследили након пројасни римске државе али у измењеном облику. У средњовековном општем праву (*ius commune*) успрала се као тужба која се заснива на уопштеби ствари у туђу корист. Међуим, XIX век донео је нејединственост у њеном реулисању. Наиме, у Пруском и Аустријском грађанском законнику прописана је у облику који је добила у општем праву – као тужба из корисне уопштебе. С друге стране, Француски и Немачки грађански законик општије нису реулисали верзиону тужбу. Немачки грађански законик у чл. 812 реулисао је општу тужбу из неосноване обојатења која је примењива на све случајеве правно неосноване обојатења збо чега је посебно уређивање верзионих случајева остало неопходно. У Француској је општу тужбу из неосноване обојатења под називом *actio de in rem verso* увела судска пракса. Закон о облигационим односима РС прописује јединствен институт правно неосноване обојатења у чл. 210–219. Уколико се прихвати да је чланом 210 ст. 1 реулисана општа тужба из неосноване обојатења, посебно реулисање уопштебе ствари у туђу ко-

* Рад је настао као резултат истраживања у оквиру пројекта Правног факултета Универзитета у Београду „Развој правног система Србије и хармонизација са правом ЕУ (правни, економски, политички и социолошки аспекти)“.

рисиї из чл. 217 йосїаје сувишино сїоїа шїо се верзиони случајеви моїу решиїи йрименом ойшїїей йравила.

Кључне речи: *actio de in rem verso*, ойшїа йужба из неоснованої обоїаћења.

Посебан институт правно неоснованог обогаћења настао је у XIX веку као последица историјског развоја неколико древних установа римског права – кондикције, верзионе тужбе и тужбе из пословодства без налога.¹ Свим овим установама заједничко је то што се непосредно или посредно заснивају на начелу забране неоснованог обогаћења које је изразио Помпоније: „По природи, правично је да се нико не обогати на штету другога.“² Међутим, много векова требало је да прође да би ово начело постало директан повод стварања посебног правног института којим се настојало обезбедити санкционисање свих случајева правно неоснованог обогаћења који нису могли бити решени применом већ постојећих установа. Па ипак, погрешно би било закључити да правно неосновано обогаћење представља еkleктичку установу која је само интегрисала поједине елементе већ постојећих правних института. Дајући Помпонијевом начелу о забрани неоснованог обогаћења карактер правне норме, приступило се формулисању услова под којима она може бити примењена и који су одредили обим примене ове установе. Ти услови и данас се профилишу кроз законодавство и судску праксу која покушава да одговори на изазове времена и нових околности у којима се примена института правно неоснованог обогаћења показује целисходна. Управо због своје актуелности која вековима не јењава, овај институт доживљава преображаје који су условљени променом и настанком нових друштвених околности које захтевају стално преиспитивање постојеће правне регулативе у тежњи за стварањем не само ефикасног већ и праведног правног поретка. Имајући у виду значај овог института у упоредном праву који је нарочито у Немачкој и англо-саксонским државама показао велики потенцијал за целисходно решавање многих

1 У грађанским кодификацијама јединствени институт правно неоснованог обогаћења први пут је регулисан у Швајцарском законнику о облигацијама из 1883. и Немачком грађанском законнику из 1900. године. Међутим, пре њих донет је низ законика појединих швајцарских кантона и немачких покрајина који наговештавају другачији приступ у материји правно неоснованог обогаћења. Владимир Капор, *Обогаћење без основа* (необјављена докт. дис.), Београд, 1951, стр. 25–26.

2 D. 12,6,14: *Natura aequum est neminem cum alterius detrimento fieri locupletiolem*. Исто начело у нешто другачијој формулацији које се такође приписује Помпонију налази се у D. 50,17,206: *Iure naturae aequum est neminem cum alterius detrimento et iniuria fieri locupletiolem aequum est neminem cum alterius detrimento et iniuria fieri locupletiolem*.

спорних ситуација, чини се да би домаћа литература требало да покаже веће интересовање у овој материји које би засигурно довело до шире примене правно неоснованог обогаћења у судској пракси.³

Специфичност правних поредака који познају јединствени институт правно неоснованог обогаћења јесте постојање опште тужбе која је усмерена на санкционисање неоснованог обогаћења.⁴ У средњем веку у недостатку опште тужбе из обогаћења многи случајеви неоснованог обогаћења решавали су се применом верзионе тужбе. У даљем раду најпре се даје преглед развоја верзионе тужбе од римског права до водећих европских грађанских кодификација, а потом се разматра регулисање ове тужбе у Закону о облигационим односима РС.⁵

I Историјски развој верзионе тужбе

1. Римско право

Верзиона тужба у римском праву настала је услед специфичности римског робовласничког система и устројства римске породице у којој је само патерфамилијас имао правну способност, те је у начелу једини могао да поседује имовину. Отуда је важило правило да све што потчињено лице стекне припада његовом патерфамилијасу.⁶ У околностима квалитативних и квантитативних промена римске државе које су

3 До сада једину студију на тему неоснованог обогаћења код нас написао је Владимир Капор под називом *Обогаћење без основа* из 1951. год. Посебно треба истаћи два чланка од којих је први написао Драгољуб Аранђеловић „О неправедном обогаћењу“, *Архив за правне и друшћивене науке*, књ. XI, бр. 5–6/1925, стр. 399–424. а други Јелена Даниловић „Неосновано обогаћење“, *Анали Правној факултету у Београду*, бр. 1–4/2001, стр. 492–510. Поред тога види Валентина Цветковић-Ђорђевић, „Општа тужба из неоснованог обогаћења“, *Правни животи*, том II бр. 10/2013, стр. 421–435.

4 У упоредном праву међу правним порецима који познају општу тужбу из неоснованог обогаћења разликују се два њена основна модела: француско-италијански и немачко-англо-саксонски. У Италији као и у Француској захтева се пет услова за примену опште тужбе из обогаћења: 1) обогаћење, 2) штета, 3) узрочно-последична веза између обогаћења и штете, 4) непостојање правног основа обогаћења, 5) супсидијерност тужбе из обогаћења. За разлику од Италије и Француске у Немачкој и англо-саксонским државама не поставља се услов супсидијерности тужбе из обогаћења као ни услов да је тужени претрпео имовинску штету. Услови који се у немачком праву захтевају су: 1) обогаћење једне стране (туженог) на рачун друге (тужиоца), 2) непосредност обогаћења тј. да се једна страна непосредно обогатила на рачун друге, 3) неоснованост обогаћења. Paolo Gallo, *L'arricchimento senza causa*, Padova, 1990, стр. 13–18.

5 Закон о облигационим односима (*Сл. лист ЦФРЈ*, бр. 29/78, 39/85, 45/89, 57/89 и *Сл. лист ЦРЈ* бр. 31/93; даље у тексту: ЗОО).

6 Max Kaser, *Das römische Privatrecht I*, 2. Auflage, München, 1971, стр. 286.

нарочито дошле до изражаја након другог Пунског рата, постаје немогуће да патерфамилијас обавља сâм све послове разгранатог правног промета већ у ту сврху овлашћује своја потчињена лица (синове и робове) која делају као нека врста његове „продужене“ руке. Потчињено лице у правном смислу није поседовало сопствену имовину из које би испунило преузету обавезу. Уколико патерфамилијас није хтео добровољно да изврши обавезу коју је преузело његово потчињено лице, није могао бити правно принуђен на њено испуњење. У циљу несметаног одвијања правног промета, било је неопходно да се патерфамилијас учини одговорним за испуњење контрактних обавеза својих потчињених лица. У ту сврху претор је установио адјектиционе тужбе (*actiones adiecticiae qualitatis*)⁷ које су омогућавале да у случају склапања контракта са потчињеним лицем на испуњење обавезе коју је оно преузело буде осуђен његов патерфамилијас. Једна од преторских адјектиционих тужби била је *actio de in rem verso*. Поверилац лица *alieni iuris* или роба који своје потраживање није могао да наплати из пекулијума⁸ свог дужника, помоћу ове тужбе наплату је вршио из имовине дужниковог патерфамилијаса, под условом да је патерфамилијас имао корист (*versum*) од закљученог уговора која се огледала у вредности која је ушла у његову имовину. Шеф породице одговарао је ограничено – до висине те вредности, при чему није било потребно да она постоји и у време подизања тужбе.⁹

Проширење примене верзионе тужбе у римском праву настало је услед једне Диоклецијанове конституције (С. 4,26,7,3).¹⁰ Према њој, *actio de in rem verso* може се употребити и ако је уговор из кога је тужени имао користи, тужилац закључио са слободним лицем које је делало као пословођа без налога (*negotiorum gestor*) туженог.

7 Од адјектиционих тужби треба разликовати ноксалне тужбе на основу којих је патерфамилијас одувек одговарао за деликте својих потчињених лица. Жика Бујуклић, *Forum Romanum. Римска држава, право, религија и митови*, 6. издање, Београд, 2012, одредница *actiones noxales*, стр. 116; Милена Полојац, *Actio de pauperie and Liability for Damage Caused by Animals in Roman Law*, Belgrade, 2003, стр. 113–129.

8 *Peculium* (од *pecus* – стока, стадо) представља део имовине који је патерфамилијас уступао на коришћење својим синовима и робовима. Њен назив указује да је првобитно додељиван део породичног стада, док је касније потчињеним лицима повераван део земљишта или свота новца. Над тим делом добара ова лица нису стицала својинска овлашћења, већ је пекулијум и даље остајао формално у власништву патерфамилијаса. Међутим, потчињена лица имала су широку могућност фактичког располагања повереним добрима на основу чега је остварено широко укључивање у пословни живот лица која су се налазила под влашћу патерфамилијаса. Ж. Бујуклић, *нав. дело*, одредница *peculium*, стр. 569–571.

9 D. 15,3,3,7; D. 15,3,3,8.

10 Felix Mendelson, *Die actio de in rem verso utilis im römischen Rechte*, Breslau, 1904, стр. 21–26.

2. Опште право (*ius commune*)

У области примене верзионе тужбе глосатори и коментатори нису остварили значајнији помак. Запажен развој верзионе тужбе јавља се тек у XVII и XVIII веку. Имајући ослоња на наведеној конституцији, почетком XVII века *actio de in rem verso* примењивала се без обзира да ли је лице са којим је тужилац закључио уговор у зависном положају према туженом или је слободно лице које води његове послове. Тужба која се темељила на уговору слободних лица називала се *actio de in rem verso utilis*.¹¹ Како је *versio in rem* настајала услед вођења послова за туженог, елемент који је условљавао примену верзионе тужбе био *contrahere in utilitatem alterius* тј. склапање уговора у корист другог.¹² Када је усвојен принцип директног заступања, примена верзионе тужбе сужена је на ситуације у којима је заступник прекорачио своју пуномоћ или је није имао, или када из других разлога није могао да обавезе лице коме је припала корист из закљученог уговора. Дешавало се да се у овим случајевима није могло доказати да је лице са којим је тужилац закључио уговор водило послове туженог, па се одустајало од захтева да је то лице делало као заступник или пословођа без налога туженог (*negotiorum gestor*).¹³ Тако се дошло до тога да је за примену верзионе тужбе довољно да постоји *alienus contractus* тј. уговор тужиоца са трећим лицем и *versio in rem* тј. да је тужени из тог уговора стекао корист.¹⁴ Временом су се у општем праву (*ius commune*) јавили случајеви тзв. нетехничке верзије (*untechnische versio in rem*) који су са типичним, тространим случајевима верзије имали заједничко то што је тужилац морао да докаже постојање користи код туженог.¹⁵ Као пример нетехничке верзије наводи се уговор са пословно неспособним лицем.¹⁶

11 Природноправним оживљавањем Помпонијевог начела да се нико не може обогатити на штету другог, правници су почели истицати да је оно циљ тужбе *de in rem verso*. Тај исти циљ дозвољавао је примену тужбе и на случајеве у којима је особа која је закључила уговор са тужиоцем својевласна особа (*sui iuris*). *Quintque ratio huius edicti in ipsa aequitate fundamentum reperiat: merito utilis actio de in rem verso datur, quando ex contractu negotiorum gestor, qui sui iuris est, aliquid in rem domini versum est*. Heineccius §191, нав. према Berthold Kupisch, *Die Versionsklage*, Heidelberg, 1965, стр. 17.

12 В. Kupisch, нав. дело, стр. 20.

13 В. Kupisch, нав. дело, стр. 21.

14 Јелена Даниловић, „Actio de in rem verso од римског права до аустријског ОГЗ“, *Анали Правној факултету у Београду*, април–јун 1968, стр. 252.

15 В. Kupisch, нав. дело, стр. 38.

16 Писац из тог периода S. Stryck каже да је уговор закључен са малолетником ништав све дотле док поверилац не докаже верзију односно обogaћење дужника – *Contractus itaque cum pupillo initus tam diu erit nullus, usque dum creditor versionem in*

Разлика између типичних верзионих и случајева нетехничке верзије огледа се у томе што је код првих уговор склопио тужилац са трећим лицем, док је код других уговор закључен између тужиоца и туженог. У другој половини XVIII века долази до изједначавања нетехничких и типичних верзионих случајева тиме што се и код првих, уместо тужбе из закљученог уговора на вредност верзије, додељивала тужба *de in rem verso*. Дотадашња формулација верзионе тужбе која је претпостављала корист насталу из туђег уговора (*versio in rem ex contractu alterius*) није више била одржива. Отуда је, услед укључивања случајева нетехничке верзије у поље примене верзионе тужбе, као једини постављен захтев да постоји корист прибављена на рачун тужиоца.¹⁷ Верзиона тужба показала се као веома флексибилна јер се могла применити у свим случајевима у којима је тужени остварио корист због чега је постала примарно средство за спречавање правно неоснованог обогаћења у немачким земљама у XVIII веку. Остварена корист представља битан елемент савременог института правно неоснованог обогаћења, због чега се *actio de in rem verso* сматра његовом претечом.

Формулација коју је *versio in rem* на прелазу из XVIII у XIX век у општем праву добила, могла је бити искоришћена за стварање опште тужбе из обогаћења. Међутим, доношење великих грађанских кодификација карактерише нејединственост у погледу регулисања верзионе тужбе. Наиме, она је у облику у коме се развила у општем праву (*ius commune*) наставила да постоји у Пруском грађанском законнику из 1794. год. (*Allgemeine Landrecht für die Preußischen Staaten*) и Аустријском грађанском законнику из 1811. год. (*Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch*), док је Француски грађански законик из 1804. год. (*Code Civil*) уопште није регулисао већ је она уведена одлуком Касационог суда у чувеном спору *Boudier* из 1892. год. Немачки грађански законик из 1900. год. (*Bürgerliches Gesetzbuch*) такође није регулисао верзиону тужбу. Новина коју је он увео била је посебно регулисан институт правно неоснованог обогаћења у оквиру кога је чланом 812. предвиђена општа тужба из неоснованог обогаћења. Она је формулисана тако да у свом првом делу регулише исплату недугованог, а у другом делу остале случајеве правно неоснованог обогаћења у које се сврставају и верзионих случајеви.

rem, sive hunc exinde factum esse locupletioem, probaverit, Continuatio – usus modernus pandectarum, D. 12. 1. § 17, нав. према В. Kupisch, стр. 38. Притом се на исти начин третирају и случајеви у којима лицу из других разлога а не због малолетности недостаје пословна способност.

17 В. Kupisch, нав. дело, стр. 40.

3. Пруски грађански законик и Аустријски грађански законик

Опште право (*ius commune*) представљало је основу Пруског законика из 1794. године (*Allgemeine Landrecht für die Preußischen Staaten*, скраћено ALR) и Аустријског грађанског законика из 1811. године (*Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch* – скраћено ABGB). Оба кодекса прописују верзиону тужбу (тзв. тужбу из корисне употребе – *Klage aus nützlicher Verwendung*) која садржи карактеристике које је током развоја стекла у општем праву.

Пруска верзиона тужба самостално¹⁸ је регулисана у I делу 13. наслова – *Von Erwerbung des Eigentums der Sachen und Rechte durch einen Dritten* – „О стицању својине на стварима и правима путем трећег“, у последњем одељку – *Von nützlichen Verwendungen* – „О корисној употреби“, у члановима 262–280. Основно правило о верзионој тужби предвиђено је чл. 262: *Derjenige, aus dessen Vermögen etwas in den Nutzen eines anderen verwendet worden, ist dasselbe entweder in Natur oder für den Wert die Vergütung zu fordern berechtigt* – „Онај из чије имовине је нешто употребљено у корист другог има право да захтева повраћај ствари или накнаду вредности.“ Ако је употребљена ствар још увек у имовини туженог, тужилац може само да захтева повраћај ствари.¹⁹ Међутим, уколико се ствар више не налази у имовини туженог он је обавезан да надокнади вредност ствари под условом да је од ње заиста имао користи.²⁰ Када је тужени имао пуну пословну способност, претпостављало се да је остварио корист употребом примљене ствари, међутим, могао је да докаже да је ствар случајно пропала пре него што је остварио корист од ње. Једино тако је могао да буде ослобођен обавезе накнаде вредности ствари.²¹ Да би постојала обавеза накнаде, није било неопходно да корист постоји у време подизања тужбе.²² Другим речима, пословно способна лица одговарала су и онда када је постигнута корист доцније настала. Тужба је обухватала како случајеве у којима је корист непосредно настала за туженог тако и случајеве у којима је она настала посредно (путем трећег лица).²³ Као и у општем праву, пруска верзиона тужба могла је бити подигнута против лица која су била ограничено пословно способна.²⁴ У том случају, ако ствар није могуће у природи вратити, тужилац може добити накнаду вредности само уколико докаже

18 Иза уговора о пуномоћју и пословодства без налога.

19 Чл. 263 ALR.

20 Чл. 264 ALR.

21 Чл. 266 ALR.

22 Чл. 273 ALR.

23 Чл. 267 ALR.

24 Чл. 267 ALR.

да је њеном употребом тужени остварио корист. За разлику од потпуно пословно способних лица за која се претпоставља да су употребом ствари остварила корист, у случају да се као тужени појављује лице која није имало пуну пословну способност тужилац је морао да докаже да је оно заиста корисно употребило ствар. Исто тако, за разлику од потпуно пословно способних, тужени који није имао пуну пословну способност морао је да поседује корист у време подизања тужбе.²⁵ Пруска верзиона тужба примењивала се супсидијерно – само онда када тужени није могао бити уговорно одговоран према тужиоцу.²⁶

ABGB верзиону тужбу регулише у чл. 1041:²⁷ *Wenn ohne Geschäftsführung eine Sache zum Nutzen eines andern verwendet worden ist; kann der Eigentümer sie in Natur, oder, wenn dies nicht mehr geschehen kann, den Wert verlangen, den sie zur Zeit der Verwendung gehabt hat, obgleich der Nutzen in der Folge vereitelt worden ist* – „Ако је без деловодства каква ствар на туђу корист, употребљена, онда је власник може у природи натраг захтевати или, ако се ово не може више учинити, тражити вредност, коју је она имала у време кад је била употребљена, ма да је корист од те употребе доцније осујећена.“²⁸

У односу на римску *actio de in rem verso*, пруска и аустријска се квалитативно разликују. Римска *actio de in rem verso* тицала се тространог односа (патерфамилиас – тужени, његово потчињено лице (средња особа) и лице које је са потчињеним лицем закључило уговор – тужилац). Верзиона тужба како пруског тако и аустријског права, поред тространог односа, примењивала се и на случајеве тзв. нетехничке верзије која је подразумевала непосредно стицање користи од стране туженог без посредовања трећег лица. Предмет римске тужбе чинила је дугована чиница потчињеног лица предвиђена уговором између потчињеног лица и тужиоца, ограничена на износ користи патерфамилијаса. Предмет пруске и аустријске тужбе чинио је повраћај ствари чијом употребом је остварена корист за туженог, односно њена новчана вредност.

Actio de in rem verso аустријског права тумачена је у аустријској доктрини различито што је проузроковано формулацијом чл. 1041 на основу које је она изричито доведена у везу са пословодством. Према старијој литератури *actio de in rem verso* представља допуну института *negotiorum gestio*, због чега је учињено много напора у циљу

25 Чл. 274 ALR.

26 Чл. 277 ALR.

27 Аустријска верзиона тужба регулисана је у оквиру 22. главе која носи назив *Von der Bevollmächtigung und anderen Arten der Geschäftsführung* – „О опуномоћавању и другим врстама пословодства“.

28 *Аустријски грађански законик* (прев. Драгољуб Аранђеловић), Београд, 1906, стр. 136.

разграничења верзионе и одговорности из пословодства без налога.²⁹ У прилог старијем схватању истиче се систематика ABGB-а на основу које је верзиона тужба регулисана у оквиру 22. главе ABGB-а која носи назив „О опуномоћавању и другим врстама деловодства“. Новија доктрина верзиону тужбу строго раздваја од пословодства без налога и заштива је на обогаћењу без основа.³⁰ Лице у чију корист је употребљена туђа ствар дужно је да врати ту ствар или надокнади њену вредност, без обзира на начин на који је дошло до верзије (употребом обогаћеног, осиромашеног или трећег лица). Притом, обавеза обогаћеног постојаће без обзира да ли корист постоји и у тренутку подизања тужбе.³¹

4. Немачки грађански законик

Почетком XIX века под утицајем Савињијевог (*Savigny*) учења долази до продора једног другачијег погледа на развој и суштину права којим је утемељена немачка историјскоправна школа. Под утицајем њених идеја долази до стварања тзв. пандектне правне науке а круну њеног рада представља Немачки грађански законик из 1900. год. (*Bürgerliches Gesetzbuch* – скраћено *BGB*). Заокрет који се десио у поимању права имао је за последицу враћање изворима римског права, што је значило обеснажење дотадашњег приступа римском праву који је започео још са радом коментатора у XIII веку и чија је карактеристика пре свега била удаљавање од обраде изворних римских текстова. Започевши догматску обраду извора, пандектисти су примену тужбе *de in rem verso* признавали само у тространом односу као што су то чинили и стари Римљани. Па ипак, творци *BGB* нису регулисали верзиону тужбу.³² Они су били склони да, у случајевима у којима је лице које није имало (важеће) пуномоћје, а које је у туђе име склопило посао са

29 Израз *ohne Geschäftsführung* – „без деловодства (пословодства)“ из чл. 1041 ABGB тумачи се тако да је законодавац према верзионој тужби имао повољнији став него према институту *negotiorum gestio*. Ово стога што се код верзије не сматра да је дошло до задирања у туђу слободу делања на начин на који је то случај код пословодства без налога. Овакво схватање старије литературе потиче од чињенице да ABGB суштински има неодобравајући став према пословодству без налога јер је суштина овог института задирање у слободу воље и слободу делања господара посла што је са становишта Кантовог учења на које се *Zeiller* ослањао било неприхватљиво. В. Kupisch, *нав. дело*, стр. 103–104.

30 Michael Schwimann, *ABGB Praxiskommentar Band 4 §§ 859–1089 ABGB WucherG, UN-Kaufrecht*, 3. Auflage, Wien, 2006, стр. 1057–1058.

31 Чл. 1041 ABGB.

32 В. Kupisch, *нав. дело*, стр. 116; Т. Chiusi, *Die Actio de in rem verso im römischen Recht*, München, 2001, стр. 208. Постоји мишљење по коме *BGB* у чл. 816 ст. 1 и чл. 822 ипак садржи верзиону тужбу. Francesco Giglio, *Condictio proprietaria und europäisches Bereicherungsrecht*, Berlin, 2000, стр. 139–140.

трећим лицем услед чега је дошло до повећања имовине оног у чије име је склопљен посао, доделе кондикцију *sine causa*.³³ Оваквим решењем творци *BGB* удаљили су се како од римске тужбе *de in rem verso* која је пандектистима била узор, тако и од верзионе тужбе општег права.

5. Француско право

Француски аутори у средњем веку нису се занимали за верзиону тужбу.³⁴ Наиме, иако је у општем праву (*ius commune*) била развијена *actio de in rem verso utilis*, Faber и Сујас одбили су њену примену.³⁵ Pothier није показао интересовање за формулисање опште теорије обogaћења, већ је као једини случај обogaћења признао кондикцију *indebiti*.³⁶ Ослањајући се на његово учење Француски грађански законик из 1804. год. (*Code Civil*) није регулисао верзиону тужбу, док је од кондикција прописао само кондикцију *indebiti* (чл. 1376–1381). Након доношења Француског грађанског законика завладало је учење школе егзегезе која је случајеве правно неоснованог обogaћења настојала да реши применом правила или о пословодству без налога (чл. 1375) или о одговорности за штету (чл. 1382) због тога што се задржавање неосновано стечене имовинске вредности сматрало правно недозвољеном радњом.³⁷ Општа тужба из обogaћења у француско право уведена је одлуком Касационог суда у спору *Boudier* из 1892. год.³⁸ Образлажући своју одлуку у овом спору, Касациони суд се позвао на општи принцип по коме онај ко се обогати на штету другог, дужан је да изврши реституцију неправедно одузетог.³⁹ На основу ове одлуке било је довољно да се докаже да је настала штета, да постоји обogaћење туженог и да постоји веза између

33 В. Kupisch, *нав. дело*, стр. 116.

34 Reinhard Zimmermann, *The Law of Obligations Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Cape Town, 1990, стр. 883.

35 Сујас је био склон да уместо тужбе *de in rem verso utilis* додели тужбу сличну тужби из пословодства без налога (*actio negotiorum gestorum contraria utilis*). Т. Chiusi, *нав. дело*, стр. 194.

36 Т. Chiusi, *нав. дело*, стр. 194.

37 Т. Chiusi, *нав. дело*, стр. 194.

38 У овом спору закупац земљишта склопио је купопродајни уговор са продавцем ђубрива на основу кога се обавезао да му за одређену количину ђубрива плати одређену цену. Продавац је своју обавезу извршио, те је купац ђубриво потрошио пођубривши изнајмљено земљиште. Како је у међувремену уговор о закупу престао да важи, а купац још увек није платио уговорену цену продавцу стога што је постао инсолвентан, продавац је подигао тужбу против власника земљишта заснивајући свој захтев на чињеници да је тужени имао користи од употребе ђубрива те је захтевао исплату у вредности његовог обogaћења. Тужилац је успео у спору.

39 Р. Gallo, *нав. дело*, стр. 126.

штете и обогаћења.⁴⁰ Након четврт века, Касациони суд употпунио је услове за примену тужбе из обогаћења додајући још два: непостојање правног основа и супсидијерност тужбе.⁴¹ Тужба из обогаћења могла се применити само уколико је пренос имовине био правно неоснован и ако не постоје друга правна средства која би се могла применити у датом случају. Интересантно је да су сви наведени услови већ били формулисани од стране Обрија и Роа (*Aubry et Rau*), који су тек потврђивањем од стране Касационог суда постали примењиви у пракси.⁴²

II Закон о облигационим односима РС

Српски грађански законик (СГЗ) из 1844. год. донесен је по угледу на Аустријски грађански законик (ABGB). Међутим, за разлику од свог узора, СГЗ није предвидео верзиону тужбу већ је материју правно неоснованог обогаћења уредио путем три одредбе: једном се регулише кондикција *indebiti* (чл. 902), другом кондикција *ob turpem vel iniustam causam* (чл. 722) а трећом један случај кондикције *causa data causa non secuta* (чл. 778).

Доношењем Закона о облигационим односима из 1978. год. у домаће право уведен је јединствен институт правно неоснованог обогаћења под називом „Стицање без основа“ (чл. 210–219). У чл. 210 ст. 1, према владајућем мишљењу, предвиђена је општа тужба из неоснованог обогаћења: „Кад је неки део имовине једног лица прешао на било који начин у имовину неког другог лица, а тај прелаз нема свој основ у неком правном послу или у закону, стицалац је дужан да га врати, а кад то није могуће – да накнади вредност постигнутих користи.“⁴³ У при-

40 Р. Gallo, *нав. дело*, стр. 127.

41 Р. Gallo, *нав. дело*, стр. 128.

42 Први значајан корак ка стварању опште теорије обогаћења у Француској представљало је учење *Karl Salomo Zachariä* које је изнео у приручнику француског грађанског права. У првом издању свога приручника из 1808. године *Zachariä* је анализирао неколико чланова Француског грађанског законика (чл. 548, 554, 566) и закључио да се у њима ради о обавези која проистиче „из употребе наше имовине у корист другог (*ex versione in rem*)“. Сам аутор истакао је да, упркос томе што Наполеонов кодекс нигде уопштено не разматра верзиону тужбу, на основу појединих чланова из њега може се закључити да је *actio de in rem verso* римског односно општег права прилагођена духу француског права. Види: Т. Chiusi, *нав. дело*, стр. 195. *Aubry et Rau* под утицајем схватања *Karl Salomo Zachariä* створили су теорију о тужби *de in rem verso* као општој тужби из обогаћења без основа. Види: В. Kupisch, *нав. дело*, стр. 121; Т. Chiusi, *нав. дело*, стр. 195–196.

43 Према владајућем мишљењу чл 210 ст. 1 прописује општу тужбу из неоснованог обогаћења која је примењива како на случајеве кондикције тако и на случајеве тужбе *de in rem verso*. Остали чланови (211–219) представљају само разраду овог

лог ставу да у наведеном члану треба видети општу тужбу из неоснованог обogaћења истиче се то што се као релевантно узима неосновано стицање до кога је дошло „на било који начин“. Управо је функција опште тужбе из неоснованог обogaћења да начелно регулише све случајеве правно неоснованог обogaћења, а да само они који се одликују извесним специфичностима буду посебно регулисани. Стога су, поред опште тужбе, посебно регулисани неки кондикциони случајеви,⁴⁴ док је у чл. 217 предвиђена верзиона тужба: „Ако је неко своју или туђу ствар употребио на корист трећег, а нема услова за примену правила о пословодству без налога, трећи је дужан вратити ствар, односно, ако то није могућно, накнадити њену вредност.“ Верзиона тужба српског права слична је оној из Пруског и Аустријског грађанског законика. Притом, формулација чл. 217 ЗОО нарочито подсећа на ону из чл. 1041 ABGB, будући да се примена верзионе тужбе у оба члана изричито искључује уколико су испуњени услови за примену пословодства без налога.

Из историјског прегледа предочено је да пруска⁴⁵ и аустријска верзиона тужба воде порекло из општег права у коме није постојала општа тужба из обogaћења, те су се многи случајеви неоснованог обogaћења на које се није могла применити кондикција решавали применом верзионе тужбе. Управо стога она је морала претрпети преображаје који су је значајно удаљили од римске верзионе тужбе. ABGB, за разлику од ЗОО не познаје јединствени институт правно неоснованог обogaћења већ је његова материја парцијално регулисана путем кондикција,⁴⁶ пословодства без налога и верзионе тужбе. Верзиона тужба из чл. 1041 ABGB има за циљ санкционисање неоснованог обogaћења насталог неовлашћеном употребе туђе ствари, при чему се ствар широко ту-

основног правила. Слободан Перовић, *Коментар Закона о облигационим односима I*, Београд 1995, стр. 483. Постоји и другачије мишљење по коме су чланом 210 регулисани само случајеви који се односе на кондикције, док су случајеви који се тичу тужбе *de in rem verso* регулисани посебно у чл. 217 и 218 ЗОО. Види: Ј. Даниловић, „Неосновано обogaћење“, стр. 507.

44 У чл. 210 ст. 2 предвиђене су две кондикције – *causa data causa non secuta* и *ob causam finitam*: „Обавеза враћања, односно накнаде вредности, настаје и када се нешто прими с обзиром на основ који се није остварио или који је касније отпао.“ Чл. 218 представља случај кондикције *indebiti* с обзиром да регулише ситуацију у којој је једно лице извршило исплату коју је по закону требало да изврши друго лице: „Ко за друго учини какав издатак или нешто друго што је овај по закону био дужан учинити, има право захтевати накнаду од њега.“

45 Будући да Пруски грађански законик није више на снази, даља анализа домаће верзионе тужбе вршиће се у односу на ону из још увек важећег Аустријског грађанског законика.

46 *Condictio indebiti* (чл. 1431), *condictio ob causam finitam* (чл. 1435), повраћај датог на основу ништавог уговора (чл. 877), *condictio ob turpem vel iniustam causam* (чл. 1174) и др.

мачи те не обухвата само телесну ствар већ и стварна права на туђим стварима, потраживања, извршени рад, права интелектуалне својине и др.⁴⁷ У немачком праву случајеви неовлашћене употребе туђе ствари представљају обogaћење „на други начин“ (*in sonstiger Weise*) из чл. 812 BGB.⁴⁸ Немачки законодавац је у једном члану (812) регулисао све начине настанка правно неоснованог обogaћења: како оно које настаје чинидбом осиромашеног лица (кондикциони случајеви) тако и све остале начине у које спада и обogaћење настало радњом обogaћеног лица тј. неовлашћена употреба туђе ствари.⁴⁹

Уколико се прихвати став по коме је ЗОО у чл. 210 ст. 1 регулисао општу тужбу из неоснованог обogaћења, онда би њоме требало да буду обухваћени и случајеви употребе ствари у корист другога тј. случајеви из чл. 217 ЗОО.

Потреба за посебним уређивањем кондикционих случајева оправдана је стога што кондикциона одговорност садржи специфичности које се огледају, пре свега, у правилима реституције.⁵⁰ Наиме, кондикциони дужник одговара без обзира на обogaћење тј. чак и уколико није стекао имовинску корист. С друге стране, за примену тужбе из обogaћења неопходно је постојање имовинске користи (обogaћења) на страни туженог. На то указује и чл. 210 ст. 1 ЗОО по коме у случају да натурална реституција није могућа, надокнада се врши једино уколико је остварена корист. Кондикциона одговорност настала је у римском праву када се имовина није апстрактно одмеравала, те је кондикција била усмерена на конкретан предмет стицања.⁵¹ Уколико није постојао правни основ стицања морао се извршити повраћај предмета, без обзи-

47 Peter Apathy, Andreas Riedler, *Bürgerliches Recht Band III Schuldrecht Besonderer Teil*, 4. Auflage, Wien, 2010, стр. 236.

48 Michael Schwimann, *ABGB Praxiskommentar*, стр. 1057.

49 Специфичност немачког решења по коме се кондикциона и одговорност из обogaћења регулишу по истим принципима условљена је историјским околностима, пре свега Савињијевом ставу који је карактер општег правног средства за спречавање неоснованог обogaћења приписао управо кондикцији. Friedrich Karl von Savigny, *System des heutigen Römischen Rechts*, Berlin, 1847, стр. 503–642.

50 У италијанском праву кондикциона одговорност одвојена је од одговорности из обogaћења. Тако је исплата недугованог која представља најважнији кондикциони случај регулисана у чл. 2033–2040 Италијанског грађанског законика из 1942. год. (*Il Codice Civile Italiano*), док је општа тужба из неоснованог обogaћења прописана у чл. 2041–2042. Француски грађански законик регулише исплату недугованог у чл. 1376–1381 док је одговорност из обogaћења уведена судским одлукама. Аустријски грађански законик на различитим местима регулише различите врсте кондикција док се сматра да је општа тужба из обogaћења регулисана чл. 1041.

51 Werner Flume, *Studien zur Lehre von der ungerechtfertigten Bereicherung*, Tübingen, 2003, стр. 3.

ра да ли је његово стицање имало за последицу остваривање имовинске користи. Чак и да јесте, није се одмеравала висина користи већ се враћала конкретна ствар. Уколико није било могуће у природи вратити ствар, плаћала се њена вредност а не износ евентуалне користи која је остварена употребом ствари.⁵² С друге стране, општа тужба из неоснованог обогаћења настала је релативно скоро и одликује се огромним капацитетом регулисања разноврсних случајева неоснованог обогаћења који се усложњавају развојем друштва и савремених технологија који омогућавају остваривање имовинске користи без стицања ствари. Код опште тужбе нагласак је на неоснованом увећању целокупне имовине обогаћеног лица односно неоснованом изостајању њеног смањења. За утврђивање основаности кондикције релевантан је тренутак неоснованог стицања, а не тренутак подизања тужбе. Обратно, код опште тужбе из обогаћења у обзир се узима обогаћење (имовинска корист) која постоји у тренутку подизања тужбе.⁵³

Ако је оправдано посебно регулисање кондикционих случајева, сматрамо да такво оправдање не важи за верзионе случајеве с обзиром да не садрже никакву специфичност у односу на остале случајеве обогаћења. Остварена имовинска корист битан је елемент како верзионих случајева тако и свих осталих случајева правно неоснованог обогаћења. Осим тога, чл. 217 ЗОО прописује као примарну натуралну реституцију. Тек уколико она није могућа прибегава се новчаној реституцији. Исто прописује и чл. 210 ст. 1 ЗОО. С друге стране, мишљења смо да општу тужбу из неоснованог обогаћења треба другачије формулисати него што је учињено у чл. 210 ст. 1, а што је непромењено преузето и у чл. 235 Преднацрта Грађанског законика Републике Србије.⁵⁴ Наиме, прелаз дела имовине једног лица у имовину другог лица који се у овим члановима санкционише више одговара кондикционој одговорности код које по правилу до стицања обогаћеног лица долази чинидбом осиромашеног лица које свесно преноси одређену вредност из своје имовине у имовину обогаћеног лица. С обзиром да прималац нема правног основа да задржи стечену корист дужан је да је врати (*condictio indebiti, condictio*

52 Штавише, кондикција се додељивала и када је било очигледно да тужени није остварио никакву имовинску корист. Тако нпр. код поклона за случај смрти (*donatio mortis causa*) ако поклонопримац ослободи роба који је предмет поклона, поклонодавац који је још увек у животу може подићи кондикцију против њега и захтевати накнаду у висини вредности роба (D.39.6.39.).

53 Отуда нпр. Немачки грађански законик у чл. 818 ст. 3 прописује да се под одређеним условима тужени ослобађа одговорности уколико је у време подизања тужбе обогаћење нестало (тзв. *Wegfall der Bereicherung*).

54 Вид. Влада Републике Србије Комисија за израду Грађанског законика, Преднацрт – Грађански законик Републике Србије – друга књига Облигациони односи, Београд, 2009, стр. 85.

causa data causa non secuta, conductio ob turpem vel iniustam causam и др.) Општа тужба из неоснованог обогаћења треба да буде формулисана тако да обухвата све начине настанка правно неоснованог обогаћења (радњом осиромашеног, обогаћеног, трећег лица, природним догађајем) при чему не сме да оставља недоумице о својој правној природи. Верзиона тужба из чл. 217 ЗОО формулисана је по угледу на ону из општег права у коме није постојала општа тужба из неоснованог обогаћења и која је стога преузела функцију регулисања многих случајева неоснованог обогаћења који се данас решавају применом опште тужбе. Стога сматрамо да је у порецима који познају општу тужбу из неоснованог обогаћења посебно формулисање верзионе тужбе непотребно.

Valentina CVETKOVIĆ-ĐORĐEVIĆ, M.A.

Junior Faculty Member at the Faculty of Law, University of Belgrade

ACTIO DE IN REM VERSO IN SERBIAN LAW

Summary

Actio de in rem verso originated in Roman law. It was one of the so called actiones adiecticiae qualitatis which provided contract responsibility of paterfamilias under contracts concluded by his subordinates. Over the centuries the action has undergone many changes compared to its original concept. In ius commune, its concept was based on the use of objects for other person's benefit. The 19th century brought a different regulation of the action de in rem verso. Namely, the concept developed in ius commune continued to exist in Prussian and Austrian Civil Code. On the other hand, French Civil Code does not regulate this action but it was introduced by judicial practice at the end of 19th century. German Civil Code in Art. 812 regulates general enrichment action which is applicable to all cases of unjust enrichment including also de in rem verso cases. Serbian Law of Contract and Torts uniformly regulates unjust enrichment in Articles 210–219. However, pursuant to Art. 217 actio de in rem verso has the same concept it had in ius commune which was not familiar with the general enrichment action. Bearing in mind that Serbian Law of Contracts and Torts regulates general enrichment action in Art. 210(1), there is no need to separately address the use of objects to others' benefit.

Key words: *actio de in rem verso, general enrichment action.*